

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата педагогічних наук, доцента,
доцента кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Волинського національного університету імені Лесі Українки**

Петровича Валерія Степановича

**на дисертаційну роботу Овчарової Валерії Сергіївни на тему:
«Соціальна робота з залучення молоді до волонтерської діяльності»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
23 Соціальна робота спеціальності 231 Соціальна робота**

Актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, темами. Соціальна робота в громаді має бути спрямована не тільки на надання допомоги соціально незахищеним категоріям, а й на активізацію зусиль громади для задоволення потреб усіх мешканців. Вразливість молоді як соціальної групи в контексті проблеми нерівності, потреба в систематизації волонтерської діяльності як поширеної практики в українському суспільстві у відповідь на кризу, обмеженість ресурсів для здійснення соціальної роботи в територіальній спільноті, а також необхідність збереження та активізації людського капіталу в громадах зумовлюють потребу в ґрунтовному дослідженні сучасного стану соціальної роботи з залучення молоді до волонтерської діяльності.

Незважаючи на наявність наукових праць як із організації соціальної роботи на рівні громади, так і щодо залучення молоді до волонтерства, на нашу думку, не вистачає таких, які б синтезували в собі наявні здобутки. Тому здійснення досліджень, які б висвітлювали особливості залучення молоді до волонтерської діяльності в контексті соціальної роботи в громаді, враховуючи суттєві світові соціокультурні зміни, а також реалізовані євроінтеграційні реформи, мають велике теоретико-прикладне значення. Здобувачці В. Овчаровій у ході наукового пошуку вдалося отримати нові дієві інструменти залучення молоді до суспільного життя, які допоможуть зробити внесок у гармонізацію суспільства, що власне є однією із цілей соціальної роботи.

Дисертаційна робота В. Овчарової є, на нашу думку, завершеним самостійним дослідженням, яке виконане відповідно до комплексного плану науково-дослідних робіт Запорізького національного університету, а саме є складовою науково-дослідної теми «Публічно-управлінські механізми розвитку соціальної держави» (державний реєстраційний номер 0123U103000), яка реалізовується кафедрою філософії, публічного управління та соціальної роботи ЗНУ.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, рекомендацій та висновків, сформульованих у дисертації. Аналіз тексту дисертації Овчарової Валерії Сергіївни, змісту публікацій, дають змогу стверджувати, що нею ретельно і сумлінно опрацьовано достатню кількість літератури (243 позиції, з яких 72 – іноземною мовою), у результаті чого сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Зауважимо, що дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструє культуру наукового мислення, вміння за допомогою застосування комплексу загальнонаукових та спеціальних методів синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, порушувати і розв'язувати наукові проблеми, аргументовано й переконливо викладати матеріал.

Цілком переконливими є вдало використані В. Овчаровою методи дослідження, що підкреслюють ґрунтовну теоретичну основу, зокрема, теоретичні – моделювання, історико-аналітичний, логіко-семантичний, формально-юридичний, логіко-формальний; емпіричні – опитування для визначення актуального стану здійснення соціальної роботи з залучення молоді до волонтерської діяльності; статистичні – статистична обробка кількісних (SPSS 7.0) даних, графічне відображення результатів дослідження (таблиці, рисунки, схеми). Як бачимо, використання комплексу методів дозволило дисертантці репрезентувати самостійне, завершене й оригінальне дослідження.

Результати проведеного Валерією Овчаровою дослідження уможливили отримання нею нових уявлень про виклики, реальний стан і перспективи волонтерства в сучасних вітчизняних реаліях. Це дало їй можливість запропонувати модель реалізації соціальної роботи з залучення молоді до волонтерської діяльності на рівні громади, яка виглядає як ступеневий процес, що включає дев'ять етапів: визначення пріоритетних проблем соціальної роботи в громаді, визначення пріоритетних проблем та інтересів місцевої молоді, синхронізація потреб молоді й проблем громади, аналіз ресурсів соціального працівника для реалізації запланованих волонтерських проєктів, розробка змісту волонтерської діяльності та вимог до волонтера, комунікація волонтерства з молоддю, набір волонтерів і визначення їх мотиваційних потреб, фасилітація отримання першого волонтерського досвіду, консультації з молоддю та подальше спільне планування волонтерських активностей.

Логічно розширює теоретичний дискурс проблем аналіз зарубіжного досвіду організації та менеджменту волонтерської діяльності в системі соціальної роботи, на підставі якого акцентує увагу на спільних підходах та відмінностях у вітчизняній та зарубіжній практиці соціальної роботи.

Порівнюючи зарубіжні та вітчизняні здобутки, дослідниця Овчарова Валерія Сергіївна зазначає, що соціальну роботу з молоддю в деяких західних країнах виділено в окремий напрям – молодіжну роботу або youth work, що має дещо ширший контекст та передбачає роботу з розвитку потенціалу молоді, а не тільки допомогу молоді, яка потрапила в складні життєві обставини. Здобувачка цілком логічно зазначає, що українські вчені, досліджуючи волонтерство, більшою мірою зосереджують свою увагу на змісті волонтерства, принципах та практичному досвіді організації волонтерської діяльності, а також питаннях практичної підготовки волонтерів до роботи з різними категоріями населення. Вітчизняними та зарубіжними науковцями напрацьовані як загальні концепції та підходи до соціальної роботи в громаді, так і окремі технологічні аспекти її реалізації. Здобувач присвятила достатньо уваги їх аналізу.

Заслуговує на схвалення й увага здобувачки до узагальнення існуючих наукових здобутків та уточнення таких категорій, як «соціальна робота», «молодь», «залучення», «волонтерська діяльність». Кожне з них накопичує в собі декілька підходів до розуміння його сутності, що, з одного боку, допомагає розширити контексти сприйняття, а з іншого, – уточнити, деталізувати розуміння того чи іншого поняття, оскільки трансформаційні процеси, що відбуваються в усіх сферах розвитку суспільства, поступово змінюють підходи до визначення окремих явищ або надають нові сенси для їх розуміння, а галузь соціогуманітарних наук безперервно поповнюється новими дослідженнями, що стосуються соціальної роботи.

Безсумнівно, одним із центральних питань дослідження є аналіз трансформаційних змін нормативно-правової бази з організації волонтерської діяльності в соціальній роботі з молоддю. Серед нормативно-правових актів національного рівня здобувачкою було проаналізовано закони України та постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні акти у сфері соціальної роботи, волонтерства та молодіжної політики. У результаті такого аналізу зроблено висновок: розвиток та підтримка волонтерського руху у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю включено до основних напрямів державної політики у сфері соціальної роботи з молоддю, однак на місцевому рівні в системі соціальної роботи чітко не визначений суб'єкт здійснення цієї діяльності. Дослідницею цілком справедливо зазначено, що нові суб'єкти соціальної роботи на місцевому рівні – центр надання соціальних послуг та центр соціальних служб – не мають у переліку визначених завдань сприяння розвитку волонтерського руху з молоддю. Положення, які регламентують діяльність цих нових структур, лише надають право залучати волонтерів до своєї діяльності, однак така ситуація не буде

стимулювати співпрацю соціальних працівників та волонтерів.

Висновки до розділів і загальні висновки чітко сформульовані, відображають основний зміст дисертаційної роботи, співвідносяться із поставленими у дисертації завданнями і узагальнюють її найбільш значущі наукові результати.

Наукова новизна одержаних результатів. Напрацювання, які зроблені здобувачкою, додають свій внесок в розвиток соціальної роботи в Україні. В роботі широко обґрунтована наукова новизна роботи, представлено ґрунтовні напрацювання у визначенні дефініцій, структур, підходів. Визначена модель залучення молоді до волонтерської роботи співпадає із моделями організації соціальної роботи в громаді, окремо підкреслена важливість фасилітації першого досвіду волонтерів.

Зазначимо, що в цьому дисертаційному дослідженні вперше теоретично обґрунтовано наявність трьох варіантів взаємовідносин соціальної роботи та волонтерства (волонтерство як суб'єкт соціальної роботи, волонтерство як технологія соціальної роботи, волонтерство як ресурс соціальної роботи) та виокремлено два типи волонтерської діяльності в суспільстві (кризове та системне). В роботі також вперше визначено детермінанти, що спрямовують на результативність соціальної роботи з залучення молоді до волонтерської діяльності (суб'єкт-суб'єктні відносини, орієнтація на індивідуальні інтереси молоді та її мотиваційні особливості у вирішенні суспільних проблем, орієнтація на вирішення конкретних проблем громади).

Здійснено глибокий аналіз трансформаційних змін нормативно-правової бази з організації волонтерської діяльності з молоддю в межах соціальної роботи, міжнародних зобов'язань України в цьому напрямі в контексті євроінтеграції; визначення правових підстав для залучення молоді до волонтерства в системі соціальної роботи на рівні громади з урахуванням реформи соціальних послуг та молодіжної політики.

Проведене емпіричне дослідження сучасного стану залучення молоді до волонтерства в межах соціальної роботи на рівні громади. Всеукраїнське анонімне онлайн-опитування охопило 181 надавача соціальних послуг, була зібрана інформація щодо їх досвіду залучення молоді до волонтерської діяльності. Встановлено, що волонтерська діяльність у системі соціальної роботи загалом не є масовим та системним явищем: значна частина організацій не має досвіду залучення молоді до волонтерської діяльності. Водночас більшість організацій відчують потребу в людських ресурсах, проте багато хто нехтує можливостями волонтерства як засобом вирішення кадрових потреб. Результати дослідження демонструють, що наявність волонтерських програм позитивно впливає на ефективність залучення молоді.

Дослідження також виявило потребу в підвищенні обізнаності соціальних працівників щодо використання принципу «участь молоді» при роботі з молоддю.

Грунтуючись на результатах емпіричного дослідження сучасного стану залучення молоді до волонтерської діяльності на рівні громади, розроблено практичні рекомендації щодо здійснення соціальної роботи з залучення молоді до волонтерської діяльності.

В дисертаційному дослідженні здійснено узагальнення особливостей мотивації до зайняття волонтерською діяльністю в межах різних молодіжних вікових груп: 14–16 років, 17–19 років, 25–35 років, а також визначено індивідуальні та контекстуальні чинники впливу на волонтерську участь молоді. А визначення правових підстав для залучення молоді до волонтерства в системі соціальної роботи на рівні громади, на нашу думку, значно розширило та вдосконалило вітчизняні наукові розвідки у цій галузі знань.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях та відсутність (наявність) академічної доброчесності. Аналіз наукових публікацій В. Овчарової засвідчив їхню відповідність вимогам, що висуваються до оприлюднення результатів дослідження для присудження наукового ступеня доктора філософії. На нашу думку, наукові результати, викладені у дисертації, одержані авторкою самостійно та повною мірою відображають основні результати та наукову новизну дослідження. Кількість, обсяг і якість друкованих праць надають авторці право публічного захисту дисертації.

Відзначимо, що апробація дослідження здійснена на науково-практичних конференціях й відображена в достатній кількості наукових публікацій (загальна кількість – 13), із яких 5 висвітлюють основні наукові результати дисертації (із них 4 – у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному періодичному науковому виданні, проіндексованому в базах даних Web of Science Core Collection, 8 – апробаційного характеру. На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, отримані в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані у дисертації, є достовірними. Достовірність забезпечена вагомим обсягом наукових джерел, дотичних прямо чи опосередковано до проблематики дослідження, використанням і статистичним опрацюванням матеріалів опитувань.

Об'єктивне оцінювання тексту дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що здобувачка дотримала вимоги академічної доброчесності в

повному обсязі. Дисертаційне дослідження є самостійною, науковою й авторською роботою, що не порушує норми законодавства про захист авторського права. Фактів порушення дисертанткою академічної доброчесності не виявлено. Наявні коректні посилання на всі використані в роботі джерела інформації.

Значення роботи для науки, практики та суспільства. Практичне значення результатів дослідження Овчарової Валерії Сергіївни полягає в тому, що сформульовані в роботі теоретичні положення і висновки трансформовані в конкретні практичні пропозиції та рішення. Наш аналіз дисертаційної роботи дозволяє зробити висновок, що фокус цього дослідження зосереджений на практичних аспектах залучення молоді до волонтерства на рівні громади. Авторка дослідження цілком логічно зазначає, що більш ефективному процесу здійснення соціальної роботи з залучення молоді до волонтерської діяльності сприяє технологізація цього процесу, що на практиці реалізується в наявності волонтерських програм чи інших внутрішніх політик суб'єктів соціальної роботи, які регламентують процес залучення та визначають етапність цього процесу.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Овчарової Валерії Сергіївни, вважаємо за доцільне висловити певні зауваження і побажання, які виникли під час рецензування роботи і вимагають окремих пояснень:

1. Тема дисертації і предмет дослідження звучать однаково.

2. На с. 22 дисертації зазначено, що наукова новизна полягає в тому, що «удосконалено: узагальнення особливостей мотивації до зайняття волонтерською діяльністю в межах різних молодіжних вікових груп: 14 - 16 років, 17 - 19 років, 25 - 35 років». Виникає питання – чому випала з дослідження вікова категорія «молодіжна вікова група 20-24 роки»?

3. У науковій новизні зазначено, що *удосконалено модель* залучення молоді до волонтерської діяльності на рівні громади, що є, на нашу думку, більш коректним і правильним. Але у тексті дисертаційної роботи декілька разів говориться про те, що *модель розроблено*. Наприклад, «Базуючись на цьому, розроблено модель залучення молоді до волонтерської діяльності на рівні громади в межах соціальної роботи, яка виглядає як ступеневий процес з такою етапністю ...» [с. 171]. Отже, *модель розроблено чи вдосконалено?*

4. У жодному з розділів не описано, яким чином відбувалося впровадження моделі в заявлених сільських громадах, а у висновках це зазначено. Також не обґрунтовано вибір саме заявлених сільських громад. Тобто, чому саме їх обрала дисертантка? Немає результатів впровадження моделі в цих громадах. Не зрозуміло, чи покращилися певні показники, чи що

саме досягнуто, вдосконалено в заявлених громадах після впровадження моделі за запропонованими етапами?

5. Різний стиль оформлення прізвищ зарубіжних авторів в науковому огляді літературних джерел за темою дисертації. Наприклад: «Важливими для дослідження цієї соціальної групи є також наукові здобутки Е. Шпрангера (E. Spranger), М. Мід (M. Mead), П'єра Бурдьє (P. Bourdieu), К. Мангейма (K. Mannheim)» [с. 30]. «...М. Майо (1996), М. Пейн, А. Твелвтріз, ґрунтовно...» [с. 18].

6. У дослідженні варто було б більш детально висвітлити результати впровадження рекомендацій, які запропонувала дисертантка, щодо соціальної роботи з залучення молоді до волонтерської діяльності на рівні громади. Що змінилось після використання на експериментальних майданчиках цих рекомендацій? Чи вони дієві?

7. Щодо наукового апарату, ми вважаємо, доцільно було б обмежитися максимально п'ятьма завданнями дослідження (с. 20), узагальнивши й укрупнивши ті з них, які стосуються емпіричної частини, що значно покращило б сприйняття тексту дисертації.

8. На нашу думку, бракує більш глибокого аналізу регіональних відмінностей щодо соціальної роботи з залучення молоді до волонтерської діяльності на рівні громади. Робота мала б значно більшу цінність, якби було проаналізовано практику залучення волонтерів у різних регіонах (областях) України та специфічні чинники, які впливають на ці процеси.

9. У межах емпіричного дослідження була проаналізована лише діяльність центрів надання соціальних послуг, проте бракує якісних даних, які б дозволили глибше побачити виклики та проблеми, з якими стикаються соціальні працівники інших соціальних агенцій та сервісних громадських організацій у своїй діяльності з позиції роботи з волонтерами із числа молоді. Оскільки надавачами соціальних послуг, окрім центрів надання соціальних послуг, відповідно до вітчизняного законодавства є й центри соціальних служб, сервісні громадські організації, ФОПи, багато з яких мають значний досвід залучення волонтерів.

10. Обрана тема є досить практико-орієнтованою і потребує алгоритму дій щодо залучення молоді до волонтерської діяльності, проте в роботі недостатньо чітко визначені конкретні технологічні складові/аспекти здійснення кожного етапу алгоритму. На нашу думку, доцільно було б більш детально розкрити приклади таких алгоритмів.

11. Авторка розробила слушні рекомендації щодо процесу залучення молоді, проте в роботі не висвітлено, які рекомендації і яким суб'єктам соціальної роботи вони адресовані?

12. У роботі не проаналізовано ризики і перешкоди під час впровадження технологій залучення молоді до волонтерської діяльності, що могло б значно посилити практичну цінність дисертації.

Проте, наведені міркування та висловлені зауваження є дискусійними, загалом не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження і не знижують його актуальності, новизни та практичної значущості.

Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам

Дисертаційна робота Овчарової Валерії Сергіївни па тему «Соціальна робота з залучення молоді до волонтерської діяльності» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що не порушує академічної доброчесності. Одержані автором результати мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення. Результати дослідження повною мірою висвітлені у публікаціях дисертантки. Обсяг і якість оформлення дисертації відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (zareєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023). В цілому дисертаційне дослідження Овчарової Валерії Сергіївни відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка, Овчарова Валерія Сергіївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Валерій ПЕТРОВИЧ

